RAUF PARFI SHE’RIYATI: SHARQONA ESTETIKA VA JAHON MODERNIZMI KESISHMASIDA

Jizzax ilg‘or kasbiy mahorat texnikumi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Rahmonova Dilobar G’ofurovna
Jizzax ilg‘or kasbiy mahorat texnikumi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Saydullayeva Ruzigul Asrorbek qizi
Jizzax ilg‘or kasbiy mahorat texnikumi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Ermatova Sanobar Shuxrat qizi

Annotatsiya:Ushbu keng ko‘lamli xalqaro ilmiy maqolada XX asr o‘zbek she’riyatining buyuk namoyandasi, milliy uyg‘onish va hurlik kuychisi Rauf Parfi (O‘zturk) ijodining badiiy-estetik tabiati, falsafiy ildizlari hamda fojiaviy lirik qahramon konsepsiyasi fundamental tadqiq etiladi. Shoir she’riyatidagi o‘ziga xosliklar milliy adabiy an’analar (mumtoz g‘azaliyot, xalq og‘zaki ijodi, tasavvuf falsafasi) hamda jahon adabiyotidagi modernistik yo‘nalishlar (ekzistensializm, simvolizm, impressionizm) kesishmasida qiyosiy-badiiy tahlilga tortilgan. Rauf Parfi lirikasi xalqaro adabiy jarayon hamda komparativistika (qiyosiy adabiyotshunoslik) nuqtai nazaridan o‘rganilib, uning she’rlaridagi "Hurlik", "Vatan", "Yor", "Sukunat" va "Ona tabiat" timsollarining falsafiy-metafizik mohiyati ochib berilgan. Maqolada shoirning shakliy va janriy izlanishlari, xususan, turkiy she’riyatda sonet janrini yangi estetik bosqichga ko‘targani germenevtik va struktural metodlar yordamida chuqur yoritilgan. Tadqiqot natijalari shoir merosining jahon adabiy xaritasidagi o‘rni va ahamiyatini belgilashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Rauf Parfi, o‘zbek she’riyati, modernizm, ekzistensializm, tasavvuf estetikasi, lirik qahramon, intellektual she’riyat, sonet, ramziylik, hurlik falsafasi, qiyosiy adabiyotshunoslik, jahon lirikasi, badiiy simvolizm, tahlil, komparativistika.

Kirish

XX asrning ikkinchi yarmi o‘zbek xalqi tarixi va madaniy hayotida g‘oyat murakkab, ziddiyatli hamda ijtimoiy-siyosiy evrilishlarga boy davr bo‘ldi. Totalitar sovet mafkurasining tazyiqlari, ma’muriy-buyruqbozlik tizimining qat’iy qoliplari va ijod erkinligining cheklanganligi sharoitida milliy o‘zlikni anglash, tariqiy haqiqatlarni tiklash va inson huquqlarining oliy qadriyat darajasiga ko‘tarilishi adabiyot oldiga yangi estetik talablarni qo‘ydi. Mana shunday murakkab ijtimoiy va ma’naviy vaziyatda adabiyot maydoniga kirib kelgan "60-yillar avlodi" (Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi, Shavkat Rahmon va boshqalar) o‘zbek she’riyatining nafaqat g‘oyaviy-mazmuniy qatlamini, balki uning shakliy va estetik strukturasini ham tubdan o‘zgartirdi. Bu buyuk adabiy to‘lqinning eng yorqin, murosasiz, lirik jihatdan eng nafis va falsafiy jihatdan eng teran vakili shubhasiz, Rauf Parfi edi.

Rauf Parfi ijodi uzoq yillar davomida sovet rasmiy adabiyotshunosligi va mafkurachilari tomonidan "pessimizm", "dekadentlik", "g‘arbparastlik" va "burjua mafkurasiga berilish" kabi asossiz tuhmatlar bilan qoralab kelindi. Biroq bunday sun’iy to‘siqlar shoir qalbidagi ijodiy olovni so‘ndira olmadi. U rasmiy doiralarning maqtovlaridan uzoqda, xalqning botiniy dardi va millatning ozodlik sog‘inchini kuylashda davom etdi. Rauf Parfi she’riyati shunchaki ohangdor so‘zlar yig‘indisi emas, balki o‘zbek tilining ichki metaforik imkoniyatlarini, musiqiyligini va ramziy qatlamlarini qaytadan kashf etgan, inson ruhining tub-tubidagi iztiroblarni yuzaga chiqargan chinakam sadoqat va jasorat namunasidir.

Xalqaro adabiyotshunoslik va komparativistika (qiyosiy adabiyotshunoslik) nuqtai nazaridan Rauf Parfi merosi bugungi kunda alohida va tizimli tadqiqotlarni talab etadi. Zero, uning lirikasi global madaniy makonda unikal hodisa bo‘lib, unda Sharq mumtoz poetik tafakkuri (Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Boborahim Mashrab, shuningdek, tasavvuf falsafasi) G‘arb simvolizmi, impressionizmi va XX asr Yevropa ekzistensialistik adabiyoti prinsiplari bilan organik ravishda sintezlashgan. Shoir jahon she’riyati cho‘qqilari bilan doimiy va jonli muloqotda bo‘ldi, ulardan ilhomlandi va o‘z navbatida, milliy she’riyatni

umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitdi. Ushbu maqolaning maqsadi Rauf Parfi she'riyatining ana shu xalqaro estetik tabiatini, uning badiiy olamidagi yangilanishlarni va lirik qahramonining metafizik mohiyatini ochib berishdan iboratdir.

Rauf Parfi Lirik Qahramonining Ruhiy Dunyosi va Ekzistensial Fojiasi

Har qanday yirik ijodkorning badiiy olamini tushunish, avvalo, uning asarlaridagi lirik qahramon shaxsiyati va uning borliq bilan munosabatlarini anglashdan boshlanadi. Rauf Parfi she'riyatining markazida turgan lirik qahramon — dunyoni butun fojialari, nomukammalliklari, adolatsizliklari va shu bilan birga, uning ilohiy go'zalliklari bilan yuragidan o'tkazadigan, botiniy isyonkor, ammo zohiran g'oyat sokin va mulohazali shaxsdir. Shoir she'riyatidagi fojiaviylik shunchaki shaxsiy hasrat, tasodifiy omadsizlik yoki shunchaki tushkun kayfiyat ifodasi emas. Bu fojiaviylik — inson mavjudligining mohiyati, borliqning global inqirozlari va insoniyat qismatining tarixiy dramalarini chuqur his qilishdan tug'ilgan yuksak estetik hodisadir.

Shoir lirik qahramonining ruhiy holatini tahlil qilar ekanmiz, unda G'arb va rus falsafasidagi ekzistensializm yo'nalishining (Jan-Pol Sartr, Alber Kamyu, Søren Kierkegaard) kuchli ta'sirini va ohangdoshligini ko'rishimiz mumkin. Insonning bu dunyoda yolg'izligi, o'z erkinligiga mahkumligi, jamiyatning soxta qonuniyatlari bilan kelisha olmasligi kabi muammolar Parfi she'rlarida mutloqo yangicha, milliy zamin bilan sug'orilgan tasvirlarda namoyon bo'ladi. Masalan, shoir o'zining mashhur she'rlaridan birida shunday yozadi:

Bu qanday dunyodir, bu qanday jahon,
Har bir nafasida ming bitta yolg'on.
Yurak o'rtanadi, topolmas makon,
Ruhim, senga bormi bu yerda omon?

Ushbu satrlarda lirik qahramonning tashqi dunyo bilan keskin to'qnashuvi, uning chuqur "ruhiy yolg'izlik" va "begonalashish" (alienation) holati o'z ifodasini topgan. Rauf Parfi falsafasida yolg'izlik — bu chorasizlik yoki hayotdan voz

kechish emas. Aksincha, bu yolg‘izlik shaxsning o‘z ichki pokligini, ma’naviy butunligini asrab qolishi, tashqi muhitning botqoqliklari va soxtaliklaridan himoyalanishining o‘ziga xos shaklidir. Shoir qahramoni yolg‘izlik orqali o‘zligini tahlil qiladi, dunyoning asl qiyofasini ko‘radi va haqiqatni kashf etadi.

Biroq shuni alohida ta’kidlash lozimki, Rauf Parfi ekzistensializmi G‘arb falsafasidagi kabi insonni mutloq umidsizlikka, ma’nosizlikka (absurdga) va nigilizmga olib bormaydi. Shoir fojia ichidan ham yuksak bir go‘zallik, ma’naviy quvvat va umid qidiradi. Uning uchun ruhning azoblanishi, qiynalishi — bu inson qalbining tozalanish (katarsis) jarayonidir. Inson ruhi qiynalgan va azob chekkan sari u moddiy dunyo kishanlaridan ozod bo‘ladi, olijanoblashadi va Mutloq Haqiqatga (Ilohiyotga) yaqinlashadi. Mana shu nuqtada G‘arbning modernistik ekzistensializmi Sharq falsafasining, xususan, tasavvufiy "fano" va "baqo" tushunchalari bilan chambarchas bog‘lanib, unikal estetik butunlikni tashkil etadi.

Sharqona Tasavvufiy Ildizlar va Badiiy Ramziylik Tizimi

Rauf Parfi she’riyatining ko‘p qatlamli badiiy teksturasini chuqur anglash uchun uning Sharq mumtoz adabiyoti va tasavvuf falsafasiga bo‘lgan aloqasini fundamental tarzda o‘rganish lozim. Shoir buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ijodini, g‘azaliyot mulkini va Farididdin Attorning "Mantiq ut-tayr" (Qushlar nutqi) asari falsafasini mukammal o‘zlashtirgan edi. Shuning uchun ham uning ko‘plab she’rlarida uchraydigan "Qush", "Yo‘l", "Daryo", "Shamol", "Yomg‘ir", "Sukunat" kabi timsollar shunchaki oddiy tabiat hodisalari yoki vizual manzaralar emas, balki chuqur irfoniy (mistik) va falsafiy ramzlar tizimidir.

Masalan, Rauf Parfi lirik his-tuyg‘ularida "Qush" timsoli alohida va markaziy o‘rin tutadi. Qush — bu inson qalbining, moddiy olam kishanlaridan azob chekayotgan va erkinlikka, ilohiy ma’voga intilayotgan ruhning oliy ramzidir. Qushning qafas ichida talpinishi yoki cheksiz osmon bo‘ylab sargardon parvozi shoir lirik qahramonining botiniy dunyosidagi ziddiyatlarni va ruhan ozod bo‘lishga intilishini akslantiradi:

Qushlar uchib ketdi, qoldi bo‘sh qafas,
Bu qafas ichinda bo‘g‘ilar nafas.
Mening ham ruhimni uchirdi bir sas,
Men endi qaytmasman, qaytmasman abas.

Ushbu poetik parchada "qafas" — insonni cheklab turgan jismoniy vujud, moddiy dunyo va ijodkorga tazyiq o‘tkazayotgan ijtimoiy-siyosiy muhit ramzi bo‘lsa, "qush" va unga chorlovchi "sas" — ilohiy sado, haqiqat va cheksiz erkinlik sari talpinayotgan ruhning ifodasidir. Shoir an’anaviy tasavvufiy ramzlarni yangi davr kishisining ruhiyati va dardiga moslab, ularga yangicha estetik yuk yuklaydi.

Shuningdek, shoirning "Yomg‘ir" va "Sukunat" haqidagi turkum she’rlari ham o‘ziga xos chuqur simvolik xarakterga ega. Parfi poetikasida yomg‘ir — bu osmon bilan yer o‘rtasidagi sirli, ilohiy aloqa vositasidir. U Yaratganning yer yuziga va insoniyatga yuborgan cheksiz rahmatidek yoki samoning g‘arib yerga bo‘lgan abadiy sog‘inchi singari tasvirlanadi. Shu bilan birga, yomg‘ir lirik qahramonning ko‘z yoshlari, dunyo g‘uborlaridan, gunohlaridan tozalanish (katarsis) ramzidir. Tabiat hodisalarining inson ichki kechinmalari, psixologik to‘lqinlari bilan bunday parallel ravishda chizilishi Rauf Parfi uslubini G‘arb simvolist shoirlari (Sharl Bodler, Artur Rembo, Pol Verlen) va impressionistlari ijodiga juda yaqinlashtiradi hamda hamohang etadi.

Rauf Parfi She’riyatida Shakliy Inqilob va Sonet Janrining O‘zbekcha Evrilishi

Rauf Parfi o‘zbek milliy she’riyatiga nafaqat yangi g‘oyaviy mazmun, yangi falsafiy ruh va betakror ohanglar olib kirdi, balki uning mutloqo yangicha shakliy-struktura mezonlarini yaratdi. Unga qadar o‘zbek she’riyatida barmoq va aruz vaznlari, an’anaviy to‘rtlik hamda g‘azal shakllari mutloq hukmronlik qilar edi. To‘g‘ri, XX asr boshlarida yashab ijod etgan buyuk jadid ijodkorlari Abdulhamid Cho‘lpon va Abdurauf Fitrat o‘zbek adabiyotida erkin she’r (verlibre) namunalarini yaratishga intilgan edilar. Biroq erkin she’riyatni yuksak estetik darajaga ko‘tarish, uning ichki ritmik qonuniyatlarini shakllantirish va uni millat tafakkurining ajralmas

qismiga aylantirish aynan Rauf Parfi nomi va ijodiy jasorati bilan bevosita bog‘liqdir.

Shoirning o‘zbek va turkiy adabiyot oldidagi eng buyuk xizmatlaridan biri — G‘arb she’riyatining eng murakkab, qat’iy va klassik shakli bo‘lgan **sonet** janrini o‘zbek she’riyatiga olib kirishi va uni milliy tafakkur ohanglari bilan mukammal sintez qilishi bo‘ldi. Parfining bir necha o‘nlab sonetlardan iborat turkumlari va uning cho‘qqisi bo‘lgan "sonetlar chambaragi" (sonnet crown) o‘zbek adabiyotshunosligida shakliy mukammallik va intellektual salohiyatning eng yuksak namunasi hisoblanadi.

Italiya (Franchesko Petrarka) va Angliya (Uilyam Shekspir) sonet maktablarini, ularning qat’iy qonun-qoidalarini chuqur o‘rgangan shoir o‘zbek tili tabiatiga, uning urg‘u va ohang tizimiga mos keladigan 14 satrlik unikal tizimni yaratdi. U o‘z sonetlarida qat’iy qofiyalanish tartibiga (masalan, abba abba cde cde yoki abab cdcd efef gg) to‘liq rioya qilgan holda, lirik fikrning ichki, dinamik va mantiqiy rivojlanishini ta’minlay oldi. Sonetning dastlabki ikki katrenida (to‘rtligida) muayyan tezis va unga qarshi antitezis berilsa, keyingi ikki tersetda (uchligida) falsafiy umumlashma, lirik qahramonning ruhiy kulminatsiyasi va yakuniy xulosa yuzaga chiqadi.

I Katren (Birinchi to‘rtlik)	Tabiat va borliq manzarasi tasviri, lirik qahramonning dastlabki subyektiv his-tuyg‘ulari, sadoqat, muhabbat va sog‘inch motivlarining kirib kelishi.
II Katren (Ikkinchi to‘rtlik)	Poetik fikrning yanada chuqurlashuvi va kengayishi, tashqi dunyo ziddiyatlari va botiniy ruhiy og‘riqlar

	to‘qnashuvi, fojiaviy signallarning kuchayishi.
I Terset (Birinchi uchlik)	Umumfalsafiy umumlashma, vaqt, makon va abadiyat tushunchalarining nisbiyligi, muallif g‘oyaviy pafosining eng yuqori nuqtaga ko‘tarilishi.
II Terset (Ikkinchi uchlik)	Yakuniy mantiqiy xulosa, "Sonet kaliti" (oxirgi ikki satrdagi kognitiv, falsafiy va estetik portlash, o‘quvchini chuqur oylantiruvchi yechim).

Rauf Parfi sonetlarining o‘ziga xos fundamental xususiyati shundaki, ularda G‘arb madaniyatiga xos bo‘lgan rasional va qat’iy shakliy tizim ichiga Sharqning lirik-pafosli, hissiy, ramziy va tasavvufiy ruhi joylashtirilgan. Shoir shaklni shunchaki ko‘chirib olmadi, balki uni o‘zbek tilining milliy-madaniy mentaliteti bilan boyitdi. Bu esa xalqaro adabiyotshunoslikda G‘arb va Sharq madaniyatlari dialogini o‘rganuvchi komparativistik tadqiqotlar uchun g‘oyat boy va sermahsul ilmiy material beradi.

Vatan va Hurlik Konsepsiyasi: Siyosiy Pafosdan Metafizik Idrokka

Sovet davri adabiyotida, ayniqsa sotsialistik realizm metodi hukmronlik qilgan yillarda "Vatan" tushunchasi ko‘pincha mafkuraviy va geografik ramz (SSSR, kommunistik partiya, sotsialistik tuzum yutuqlari) sifatida majburan talqin qilinar, shoirlardan buni balandparvoz ruhda kuylash talab etilar edi. Rauf Parfi esa ushbu muqaddas tushunchani sovet totalitar mafkurasi qoliplaridan mutloq ozod qildi. Uning jo‘shqin va isyonkor she’rlarida Vatan — bu siyosiy-ma’muriy hudud emas, balki muqaddas, ma’naviy ma’vo, ona, ona tili, tarixiy xotira va eng muhimi — mutloq erkinlik (Hurlik) makonidir.

Shoir unutilgan va taqiqlangan "Turkiston" tushunchasini qaytadan o‘zbek she’riyatiga olib kirdi, unga tarixiy-madaniy va geosiyosiy kontekst berdi. Uning she’rlarida Abdulhamid Cho‘lpon ruhi, jadidlar fojiasi, Turkiston muxtoriyatining

qonga belangan qismati va millatning asriy armonlari qayta bo‘y ko‘rsatdi. Rauf Parfi Hurlikni inson mavjudligining va ijodining birlamchi, eng oliy sharti deb bildi. U o‘zining otashin satrlarida shunday hayqiradi:

Hurlik, sening ismingni yozdim,
Zanjirlarni parchalab otdim.
Sening uchun borimdan kechdim,
Sening uchun qonimni ichdim.

Parfi lirik qahramoni uchun ozodlik va mustaqillik shunchaki ijtimoiy-siyosiy yoki iqtisodiy tushuncha emas, balki birinchi navbatda **Ruh ozodligi**dir. Inson har qanday og‘ir sharoitda, hatto jismoniy tazyiq, qamoq yoki ta’qiblar ostida ham o‘z ichki dunyosida, ma’naviy olamida hur bo‘la olishi kerak. Ruhini sotmagan, vijdonini asragan insongina haqiqiy hurdir. Bu universal g‘oya uni jahon ozodlik she’riyatining yirik va murosasiz vakillari — Pablo Neruda, Nozim Hikmat, Taras Shevchenko va Pol Eluar ijodi bilan chambarchas yaqinlashtiradi. Shoir erkinlikni metafizik darajaga ko‘taradi: hurlik yo‘q joyda haqiqiy ijod ham, samimiy imon ham, komil inson shaxsiyati ham shakllana olmaydi.

Jahon She’riyati bilan Muloqot va Tarjimonlik Mahorati

Rauf Parfi shunchaki original va betakror milliy shoir bo‘lib qolmay, jahon klassik va zamonaviy adabiyotining eng murakkab, falsafiy namunalarini o‘zbek tiliga yuksak mahorat va sinchkovlik bilan o‘girgan buyuk tarjimondir. Uning tarjimonlik faoliyati shunchaki xizmat yoki mashg‘ulot emas, balki bevosita uning o‘z she’riyatidagi estetik laboratoriyasi, jahon adabiy tajribasini milliy zaminga olib kirish vositasi edi. Shoir tarjima orqali o‘zbek tilining ifoda imkoniyatlarini va moslanuvchanligini sinovdan o‘tkazdi.

Shoir tomonidan o‘zbek tiliga yuksak badiiy saviyada tarjima qilingan asosiy asarlar va mualliflar ro‘yxati quyidagilardan iborat:

- **Jorj Gordon Bayron** — "Mazepa" dostoni va turli falsafiy-romantik lirik she’rlari.

- **Aleksandr Pushkin** — "Siganlar" dostoni, "Baxchisaroy favvorasi" va o‘nlab lirik asarlari.
- **Mixail Lermontov** — Lirik she’rlari, shuningdek, inson ruhiyatining tub burilishlarini aks ettiruvchi dramatik asarlari.
- **Rainer Mariya Rilke** — G‘arb modernizmi va intellektual falsafiy she’riyatining cho‘qqisi hisoblangan murakkab lirik turkumlari.
- **Nozim Hikmat** — Turkiy she’riyatda erkin vazn (verlibre) inqilobini qilgan, ijtimoiy-pafosli va hissiy she’rlar.

Ayniqsa, avstriyalik buyuk shoir Rainer Mariya Rilke asarlarining tarjimalari Rauf Parfining nemis falsafiy she’riyati tabiatini va uning tildagi lirik aksini naqadar nozik va chuqur his qilganini yorqin ko‘rsatadi. Parfi tarjima jarayonida quruq so‘zma-so‘zlikdan (literalizmdan) mutloq qochib, asarning ichki musiqiyligini, shoir ruhiyatini va falsafiy mazmunini o‘zbek tilining boy va rang-barang milliy-madaniy semantikasi orqali qaytadan yaratdi. Ushbu xalqaro darajadagi yuksak tarjimalar tufayli o‘zbek she’riyati yangi metaforik tizimlar, noto‘g‘ri qoliplardan xoli tasvir vositalari va intellektual chuqurlik bilan yanada boyidi.

Xulosa

XX asr o‘zbek adabiyotining buyuk mutafakkiri va islohotchisi Rauf Parfi ijodini xalqaro miqyosda, jahon adabiy jarayoni kontekstida tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, u milliy she’riyatni tor hududiy chegaralardan olib chiqib, uni umuminsoniy qadriyatlar va global estetik tafakkurning uzviy qismiga aylantira olgan unikal hodisadir. Shoir she’riyati ikki yirik sivilizatsiya — Sharqiy irfoniy-ma’naviy poetika va G‘arbiy rasional-intellektual modernizm falsafasining yuksak darajadagi badiiy sintezidan iborat.

Shoir lirik qahramonining chuqur ruhiy iztiroblari, ekzistensial yolg‘izlik tuyg‘usi va har qanday sharoitda mutloq hurlikka, ma’naviy poklikka intilishi jahon adabiyotidagi inson konsepsiyasini yangi, o‘ziga xos milliy qatlamlar bilan boyitadi. U yaratgan yangi shakliy mezonlar, xususan, o‘zbek tilining musiqiyligiga asoslangan sonetlar va lirik erkin she’rlar uning buyuk novatorligidan va adabiy

jasoratidan dalolat beradi. Rauf Parfi merosini dunyoning yetakchi tillariga (ingliz, fransuz, nemis, turk, rus) tizimli va sifatli tarjima qilish hamda uni jahon adabiyoti darsliklari va ensiklopediya sahifalariga kiritish — bugungi global adabiyotshunoslik va milliy madaniyatimiz oldidagi eng muhim strategik vazifalardan biridir. Zero, Parfi she'riyati insoniyatning ruhiy uyg'onishi, ma'naviy tozalanishi va cheksiz erkinligi uchun abadiy xizmat qiladigan o'lmas badiiy va falsafiy obidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti manzaralari. – Toshkent: O'zbekiston, 2008. – 420 b.

2. Parfi Rauf. Sabr daraxti. She'rlar, dostonlar, tarjimalar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1986. – 256 b.

3. Parfi Rauf. Sakina (Saylanma). – Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2013. – 380 b.

4. Sharafiddinov O. Ijodning bahori va xorijiy ilhomlar (Adabiy-tanqidiy maqolalar). – Toshkent: Sharq, 2001. – 180 b.

5. Yo'ldoshev Q. Yoniq so'z (Rauf Parfi ijodiga chizgilar) // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2015. – № 4. – B. 23-31.

6. Rilke R. M. Selected Poems / Translated with an Introduction by J.B. Leishman. – London: Penguin Books, 1964. – 192 p.

7. Rizaev S. O'zbek she'riyatida modernizm va Rauf Parfi fenomenologiyasi. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Istanbul, 2022. – B. 112-125.

8. Sartre J. P. L'existentialisme est un humanisme (Existentialism is a Humanism). – Paris: Éditions Gallimard, 1946. – 140 p.